

Τα κείμενα αυτά αποτελούν αναμφίβολα σταθμό στην ιστορία του φιλοσοφικού στοχασμού περί των θειατικών αυτών. Τούτο ισχύει κατά κύριο λόγο αναφορικά με τη θεωρία της μετάφρασης και την εγμνηυτική. Η διάλεξη *Περί των διαφόρων μεθόδων της μετάφρασης* αποτελεί μεν, ασφαλώς, ορισμένη και χαρακτηριστική έκφραση του ευρύτερου περι-του ζητήματος της μετάφρασης στοχασμού κατά την περίοδο του Ρομαντισμού και του Ουμανισμού στη Γερμανία των αρχών του 19ου αιώνα παρά ταύτα, το κείμενο αυτό εύλογα αναγνωρίζεται ως η πρώτη συστηματική πραγματέυσή του εν λόγω ζητήματος και καθοριστικής έτοι σημασίας για όλη τη μετέπειτα θεωρία περί μετάφρασης μέχρι και σήμερα. Οι δε περί εγμνηυτικής παραδόσεις του Schleiermacher, παρότι δεν προσέλαβαν από τον ίδιο μορφή κατάλληλη για έκδοσή κι έτσι δεν δημοσιεύτηκαν παρά μόνο μετά θάνατον επεξεργασμένες από άλλους,² άσκησαν βαθύτατη επίδραση, καθώς μετέδωκαν την εγμνηυτική από βοηθητικό κλάδο συγκεκλιμένων επιστημών σε κεντρικό ζήτημα του φιλοσοφικού στοχασμού, συμβάλλοντας έτσι αποφασιστικά στη διαιμόρφωση κατά τον 20ό αιώνα μιας καθ' εαυτήν εγμνηυτικής φιλοσοφίας. Τέλος, οι πανεπιστημιακές παραδόσεις του Schleiermacher περί της φιλολογικής κριτικής, παρότι δεν άσκησαν, ασφαλώς, επίδραση ανάλογη μ' εκείνη των παραδόσεων περί της εγμνηυτικής, με τις οποίες και συνδέονται άμεσα, συνιστούν κι αυτές συστηματική και κατ' αρχήν πραγματέυση της ειδικής αυτής επιστήμης και των επιμέρους κλάδων της.

Συνοπτική έκθεση του περιεχομένου των κειμένων της

δημοσίευσε το 1838 ο Friedrich Lücke (1791-1855). Βλ. την ενότητα Ε' αυτής της *Εισαγωγής* κατωτέρω.

2. Βλ. σχετικά την ενότητα Ε' αυτής της *Εισαγωγής* κατωτέρω.

παγούσας έκδοσης και μια γενική πραγματέυση της σημασίας του στοχασμού του Schleiermacher περί της μετάφρασης, της εγμνηυτικής και της κριτικής προσφέρουν αντίστοιχα οι ενότητες Γ' και Δ' αυτής της *Εισαγωγής* κατωτέρω. Προηγούμενος ωστόσο, στην ενότητα Β', σκόπιμο θα ήταν ίσως να δοθεί μια σύντομη αναφορά στον βίο και το έργο του εν πολλοίς άγνωστου στο ελληνικό φιλοσοφικό κοινό πολυπλευρου και πολυτάγηνου αυτού στοχαστή.

B. Ο ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ SCHLEIERMACHER

Ο Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher γεννήθηκε το 1768 στη γερμανική τότε πόλη Breslau της Κάτω Σιλεσίας, η οποία ανήκει πλέον σήμερα στην Πολωνία και ονομάζεται Wrocław. Καταγόταν, τόσο από την πλευρά της μητέρας του όσο και από εκείνη του πατέρα του, από γέννη Μεταρρυθμιστών παστόρων της αδελφότητας Herrnhuter, της κατά τον 18ο αιώνα ιδιαίτερα διαδεδομένης στις επαρχίες της Σιλεσίας και της Βοημίας αυτής εκδοχής του Προτεσταντισμού. Σπούδασε θεολογία στο πανεπιστήμιο της Halle, μελέτησε δε σε βάθος κατά τη διάρκεια των σπουδών του τόσο την αρχαία ελληνική φιλοσοφία όσο επίσης και τον Ορθολογισμό του Leibniz (στη συστηματοποιημένη μορφή που του προσέδωσε ο Christian Wolff) και την όλως καινοφανή τότε Κριτική φιλοσοφία του Kant.

Μετά από μερικά χρόνια ως ιδιωτικός παιδαγωγός σ' εύπορες οικογένειες (1790-'96) και ως μεροκλήνικας στο Βερολίνο (1796-1802) και την πολίτη Stolp της Πομερανίας (1802-'04), ο Schleiermacher αναλαμβάνει το 1804 καθήκοντα καθηγητή θεολογίας στο πανεπιστήμιο της Halle. Σύντομα

ωστόσο, μετά την ήττα της Πρωσίας από τον Ναπολέοντα στη μάχη της Λένας τον Οκτώβριο του 1806 και το ακόλουθο κλείσιμο του πανεπιστημίου της Halle, αναγκάζεται να εγκαταλείψει την πόλη αυτή κι εγκαθίσταται εκ νέου στο Βερολίνο, όπου και περνά το υπόλοιπο της ζωής του, μέχρι τον ξαφνικό θάνατό του από πνευμονία το 1834.

Ανετάσσει, από το 1810 και μέχρι τον θάνατό του, καθηγητής θεολογίας στο νεοσύστατο τότε πανεπιστήμιο του Βερολίνου,³ όντας μάλιστα και ο πρώτος πρύτανης της θεολογικής του σχολής, επιτρέπει δε μεσοκρήρυκας στην εκκλησία της Αγίας Τριάδος, καθώς επίσης και τακτικό μέλος του φιλοσοφικού και του φιλολογικού τμήματος της Βασιλικής Ακαδημίας των Επιστημών του Βερολίνου, στην οποία και ανέπτυξε πλούσια δράση δίνοντας εκεί πολυάριθμες διαλέξεις.

Ο Schleiermacher συμμετέχει επιπλέον ενεργότατα στα πολιτιστικά, παλιτικά, εκκλησιαστικά κι εκπαιδευτικά τεκταινόμενα της εποχής του.

Κατά την πρώτη περίοδο διαμονής του στο Βερολίνο (1796-1802), συνδέθηκε στενότερα με τον κύκλο των πριούμων Γερμανών Ρομαντικών δημοσιεύοντας μάλιστα και ο ίδιος, με ψευδώνυμο, άρθρα στη λογοτεχνική επιθεώρηση *Athenaion*, η οποία εκδιδόταν μεταξύ του 1798 και του 1800 από τους αδελφούς Schlegel και αποτέλεσε το όργανο, τμήμα τον πριούμου γερμανικού Ρομαντισμού. Ιδιαίτερα με τον Friedrich Schlegel (1772-1829), τον σημαντικότερο αυτό φιλόσοφο του πολιτισμού και μελετητή της ινδικής φιλοσοφίας, φιλόλογο και αγκαιολογώστη, λογοτέχνη και κριτικό της λογοτεχνίας, ο Schleiermacher ανέπτυξε στενότερη προ-

3. Το πανεπιστήμιο του Βερολίνου άρχισε τη λειτουργία του το χειμερινό εξάμηνο 1810/11.

Humboldt
Universität

σωτική σχέση. Ο Friedrich Schlegel είναι μάλιστα εκείνος που συνέλαβε το σχέδιο για τη συνολική από κοινού με τον Schleiermacher μετάφραση και δημοσίευση των πλατωνικών διαλόγων, σχέδιο που έμελλε τελικά να φέξει εις πέρας μόνος του ο Schleiermacher (βλ. κατωτέρω).

Μετά την ήττα της Πρωσίας από τον Ναπολέοντα το φθινόπωρο του 1806, ο Schleiermacher αναρτύσσει πολυήμερη αντιστασιακή δράση: Πέθανε του ότι δεν διατάζει την εποχή αυτή να προσοδίδει στα κηρύγματά του αργοκάλυπτα εθνικοπολιτικό περιεχόμενο, συμμετέχει το 1808 ενεργά στην προετοιμασία λαϊκής εξέγερσης κατά των εγκατεστημένων στην Πρωσία γαλλικών στρατευμάτων για τον σκοπό μάλιστα αυτό, πραγματοποιεί το φθινόπωρο του ίδιου αυτού έτους μυστικά ταξίδια στο Königsberg της Ανατολικής Πρωσίας (το σημερινό ρωσικό Kaliningrad), προσοργινη τότε έδρα της εξόριστης πρωσιακής κυβέρνησης. Μετά την απελευθέρωση της Πρωσίας από τη γαλλική κατοχή, εξακολουθεί να συμμετέχει ενεργά στα πολιτικά τεκταινόμενα της χώρας, ερχόμενος μάλιστα -ιδιαιτέρως μετά το συνέδριο της Βιέννης (1814-15) και την ακόλουθη πολιτική της «Παλινόρθωσης» σ' ολόκληρη την Ευρώπη- λόγω των φιλελεύθερων και προοδευτικών θέσεων του κατ'επανάληψη σε σύγκρουση με τις πρωσιακές αρχές και υφιοτάμενος λογοκρισία, αστυνομική επιτήρηση, ακρόμη δε και ανακρίσεις.

Πλούσιότερη υπήρξε η δράση του Schleiermacher στο εκπαιδευτικό πεδίο. Συνέβαλε αποφασιστικά στην ένωση των δύο πτερόντων της ομιολογίας των Διαμαρτυρουμένων, ήτοι της Λουθηρανικής Εκκλησίας και των λοιπών Μεταρρυθμισμένων Εκκλησιών, η οποία επισφραγίστηκε με σύνοδο που έλαβε χώρα το 1817 στο Βερολίνο. Ο Schleiermacher όχι απλώς συμμετέχει ενεργά και καθοριστικά στο διαδικαστικό μέγος

της ένωσης, αλλά επίσης παρέσχε σ' αυτή και τη δογματική θεολογική της θεμελίωση. Οι προστάθεις του αντίθετα για ένα νέο καταστατικό της Διαμαρτυρούμενης Εκκλησίας και για τη μεταρρύθμιση της θείας λειτουργίας δεν στέφθηκαν από ανάλογη επιτυχία. Ο Schleiermacher υπήρξε ανυποχώρητος υπερασπιστής αφενός της αυτονομίας της εκκλησίας έναντι του κράτους και αφετέρου της αποκεντρωμένης ενδοεκκλησιαστικής διοίκησης. Οι φιλελεύθερες αυτές αντιλήψεις του τον έφεραν σε οξεία σύγκρουση με την εκκλησιαστική πολιτική της πρωσικής Μοναρχίας και δεν είχαν, φυσικά, καμία τύχη κατά την εποχή της «πολιτικής Παλινορθώσης».

Ενεργή υπήρξε τέλος η συμμετοχή του Schleiermacher όχι μόνο στην ίδρυση και οργάνωση του πανεπιστημίου του Βερολίνου, αλλά και γενικότερα στην εκπαιδευτική πολιτική του πρωσικού κράτους. Όσον αφορά στην υπόσταση και τον ρόλο του πανεπιστημίου, ο Schleiermacher διακρίθηκε ως υπέροχος κι εδώ φιλελεύθερων αντιλήψεων, προβέβυγτας αφενός μια ευρύτερα ανθρωπιστική και όχι στενά τεχνική ιδέα περί του πανεπιστημίου εν γένει,⁴ καθώς επίσης και της ανεξαρτησίας αυτού από το κράτος και εν γένει της πλήρους ελευθερίας της επιστημονικής έρευνας. Οι θέσεις αυτές συνδέθηκαν περισσότερο με το όνομα του Wilhelm von Humboldt (1767-1835), ο οποίος, ως ο αρμόδιος για την εκπαιδευτική πολιτική του πρωσικού κράτους, είναι εκείνος που τις έθεσε σ' εφαρμογή.⁵ Μάλιστα, ο ίδιος ο von Humboldt

4. Αντικείμενο των πανεπιστημιακών σπουδών οφείλει, κατά τον Schleiermacher, να είναι όχι κάποιο είδος επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης, αλλά η universitas litterarum, η επιτομή της επιστημονικής γνώσης.

5. Το σχετικό πρόγραμμα που διατύπωσε ο von Humboldt στο σύγγραμμά

διόρισε τον Schleiermacher διευθυντή της επιστημονικής επιτροπής για τα δημόσια σχολεία και σύμβουλο για τη δημόσια εκπαίδευση, δίνοντάς του έτσι τη δυνατότητα να διατυπώσει τις παιδαγωγικές του αντιλήψεις υπό μορφή γνωμοδοτήσεων και προτάσεων και να συμβάλει κατ' αυτό τον τρόπο αποφασιστικά στην οργάνωση του δημοσίου σχολείου στο πρωσικό κράτος.

Εξίσου πλούσιο και πολύπλευρο με τη δράση του είναι και το έργο που κατέλιπε ο Schleiermacher. Τα πάσης φύσεως συγγράμματά του (πραγματείες, δοκίμια, διάλογοι, διαλέξεις, πανεπιστημιακές παραδόσεις, κηρύγματα, γνωμοδοτήσεις, βιβλιοκρισίες, προσχέδια) πραγματευτούνται θεματικές αφενός θεολογικές και αφετέρου αιγιώδεις φιλοσοφικές, στη δε τελευταία αυτή περίπτωση τόσο εκείνες θεμελιωκών τομέων της φιλοσοφίας (ιδίαιτερα της διαλεκτικής και της ηθικής) όσο κι εκείνες ειδικών φιλοσοφικών κι επιστημονικών κλάδων (ιδίαιτερα της φιλοσοφίας της θρησκείας, της πολιτικής, της ψυχολογίας, της παιδαγωγικής, της εγμηνευτικής, της φιλολογικής κριτικής, της μεταφρασιολογίας) σημαντικό είναι επίσης, όπως ήδη αναφέρθηκε, τόσο το μεταφραστικό του έργο όσο κι εκείνο που σχετίζεται άμεσα με τα πολιτικά, εκπαιδευτικά, πολιτιστικά κ.λπ. τεκταινόμενα της εποχής του.

Αναφορικά με το θεολογικό έργο του Schleiermacher, παρ' όλο που πρόκειται, ασφαλώς, για εκείνο που έμελε ν' ασκήσει τη μεγαλύτερη επίδραση, αρκεί ίσως εν προκειμένω

του υπό τον τίτλο Ueber die innere und äußere Organisation der höheren wissenschaftlichen Anstalten in Berlin [«Περί της εσωτερικής κι εξωτερικής οργάνωσης των ανώτερων επιστημονικών ιδρυμάτων στο Βερολίνο»] (1810) υπήρξε καθοριστικό για τη λειτουργία των γερμανικών πανεπιστημίων μέχρι και πολύ πρόσφατα.

μια σύντομη μνεία, καθώς τα κείμενα της παρούσας έκδοσης έχουν μικρή σχετικά συνάφεια μ' αυτό.⁶ Ο Schleiermacher είναι αναμφίβολα ο μεγαλύτερος Διαμαρτυρούμενος θεολόγος του 19ου αιώνα, εκείνος που, με τον στοχασμό του εκφράζει στα κύρια σχετικά του έργα, καθόδις, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, όλη τη μεταγενέστερη πορεία της θεολογίας.⁷ Ο χαρσκιτής του θεολογικού του στοχασμού και συνάμα η αποφασιολογική του συμβολή στη θεολογία μαρτυρούν ίσως να συνοψιστούν στα εξής τρία σημεία. Ο Schleiermacher είναι εκείνος που διατύπωσε τη θεολογία με τους όρους της νεοτερολογικής υποκειμενικότητας καθιστώντας την έτσι συμβατή με τη νεότερη φιλοσοφία. Θεμελιώνοντας παράλληλα τη θεολογία στο «συναίσθημα» [Gefühl] και τη «θρησκευτική εμπειρία» [religiöse Erfahrung] και διαφοροποιούμενος έτσι αφενός από την ορθολογική παράδοση και αφετέρου

6. Η πραγματοποίηση της εθιμνευτικής και της κριτικής έχει μεν βέβαια, όπως προόδει και ο πρωτότυπος της έκδοσης του Lücke τίτλος των σχετικών πανεπιστημιακών παραδόσεων (βλ. *Bibliographie*), άμεση αναφορά και εφαρμογή στην εθιμνεία της Κρατικής Διαθήκης: όμως, η εθιμνευτική ιδιαιτερία του Schleiermacher εντελεί καθολικές φιλοσοφικές αξιώσεις, στοιχείο στο οποίο ακριβώς έγκνεται τόσο η πρωτοτυπία όσο και η σημασία της.

7. Σε βασικά θεολογικά του έργα ως αναφερόντων το *Über die Religion. Reden an die Gebildeten unter ihren Verächtern* (1799) [Ελληνική μετάφραση: Για τη θρησκεία. Λόγοι προς τους μορφωμένους περιφρονητές της Αθήνας (Παράκληση) 1997] και κυρίως το *όλοσ θεολογικόσ Der christliche Glaube nach den Grundsätzen der evangelischen Kirche im Zusammenhang dargestellt* [«Η χριστιανική πίστη σε προσηλυτική παρουσίαση βάσει των αρχών της Ευαγγελικής Εκκλησίας»] (1821/22) σημαντικές υπήρξαν επίσης και οι πανεπιστημιακές του περί της χριστολογίας παραδόσεις υπό τον τίτλο *Das Leben Jesu* [«Ο βίος του Ιησού»] (η πρώτη το χειμερινό εξάμηνο 1819/20 και η τελευταία το εαρινό του 1832).

από τη φιλοσοφία της θρησκείας του Kant και του Fichte, επιχείρησε να διασφαλίζει την αυτονομία της θρησκείας έναντι τόσο της μεταφυσικής όσο και της ηθικής. Η ούτως διασφαλισμένη αυτονομία της θρησκείας δεν έχει, τέλος, στον Schleiermacher ως συνέπεια την αποξένωση της θεολογίας από τον κόσμο και τον πολιτισμό της σύγχρονης εποχής και την ατομόνωση της από τη φιλοσοφία και τις επιστήμες, αλλά αντίθετα την ανοικτότητα της για γόνιμο διάλογο με αμφότερες αυτές.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης και το αμιγώς φιλοσοφικό του έργο, παρότι αυτό άσκησε, πέραν αμφιβολίας, εμφανώς μικρότερη μέχρι σήμερα επίδραση από το θεολογικό.⁸ Ο Schleiermacher σχεδίασε ένα φιλοσοφικό σύστημα το οποίο, όσον αφορά στην καθολικότητα της σύλληψης, μπορεί να παραβληθεί μ' εκείνα των διασημότερων συγχρόνων του φιλοσόφων, των μεγάλων Ιδεαλιστών Fichte (1762-1814), Schelling (1775-1854) και Hegel (1770-1831). Το

8. Η σχετικά περιορισμένη αυτή επίδραση του φιλοσοφικού στοχασμού του Schleiermacher οφείλεται εν μέρει και στη μορφή υπό την οποία κατέλιπε τα γράφτά του που πραγματευόντου φιλοσοφικές θεματικές. Σε κανένα απ' αυτά δεν κατόρθωσε ο ίδιος να δώσει οριστική, επεξεργασμένη και ώριμη για δημοσίευση μορφή. Τα κατάλοιπά του εμπειρί- έχουν, ως επί το πλείστον, τα πρόχειρα σχέδια και τις σημειώσεις που ο διαθέτων κλοούτο ητροδικό χάρισμα φιλόσοφος χρησιμοποιούσε για τις παραδόσεις και τις διαλέξεις του. Έτσι, οι εκδόσεις των φιλοσοφικών κειμένων του είναι αναγκασμένες να κατασκευάζουν ένα συμπλήμα από σχέδια, σχόλια και σημειώσεις του ίδιου καθώς και, όταν πρόκειται για πανεπιστημιακές παραδόσεις, σημειώσεις των φοιτητών του. Τα δημοσιευμένα άγα κείμενά του, καθώς και συμπλήματά αυτού του είδους, όχι μόνο δεν έχουν παρά υπό περιορισμένη μόνον έννοια αυθεντικό χαρσκιτήρα, αλλά και είναι συχνά δυσαναγνώστα και δυσνόητα (βλ. σχετικά κατωτέρω την ενότητα Ε' αυτής της Εισαγωγής).

σύστημα αυτό ο Schleiermacher, βαθύς μελετητής και γνώστης της αρχαίας φιλοσοφίας,⁹ το διαθρώγει, σύμφωνα με τα πλατωνικών καταβολών πρότυπα της ελληνοιστοικής ιδιαιτερά φιλοσοφίας, διακρίνοντας τρεις βασικούς κλάδους, τη διαλεκτική, τη φυσική και την ηθική, τούτο όμως επί τη βάση μιας υπερβατολογικής όλως προσέγγισης.

Η διαλεκτική αποτελεί την κορυφή της πυραμίδας των φιλοσοφικών επιστημών καθότι εμπλεκεί τις καθολικές αρχές του φιλοσοφείν.¹⁰ Νοείται μεν κατ' αρχάς, σύμφωνα με τα πρότυπα της πρώιμης πλατωνικής φιλοσοφίας, ως η τέχνη του διαλέγεσθαι, τουτέστιν ως η περατή νόηση που εξέρχεται της υποκειμενικής δόξας και θέλει να καταστεί γνώση: καταλήγει ωστόσο να είναι «επιστημολογία» [Wissenschaftslehre], ήτοι το συνολικό οικοδόμημα της γνώσης ως εδραζόμενο στη

διττή φανέρωση του «Απολύτου» [das Absolute] αφενός ως «ιδέας του όντος» [Idee des Seins] και αφετέρου ως «ιδέας της γνώσης» [Idee des Wissens].¹¹ Στη μεν πρώτη αντιστοιχεί η Φύση, στη δε δεύτερη ο Λόγος, φύση και Λόγος δεν συμπίπτουν παρά στο τελικό σημείο μιας πορείας, προς το οποίο ον και γνώση, διεισδύοντας το μεν στη δε και αντίστροφα, συγκλίνουν. Η διαλεκτική έχει ως έργο το ν' ανασυνγκροτήσει ως προς τις υπερβατολογικές και τυπικολογικές δομές της τη διαδικασία αυτή αλληλοδιεισόδους όντος και γνώσης. Αποτελείται έτσι από δύο διακριτά μεν, πάλιν όμως αλληλένδετα μέλη, το υπερβατολογικό (υπερβατολογική φιλοσοφία ή μεταφυσική) και το τεχνικό ή τυπικό (τυπική φιλοσοφία ή λογική).¹²

Οι δύο θεμελιώδεις στο σύστημα του Schleiermacher φιλο-

9. Οι μισές περίπου από τις προαναφερθείσες διαλέξεις που έδωσε ο Schleiermacher στη Βασιλική Ακαδημία των Επιστημών του Βερολίνου πραγματοποιούνται ζητήματα της αρχαίας φιλοσοφίας. Τεκμήριο της εντατικής μί αυτήν ενασχόλησης του αποτελεί η ενδελεχής πραγματεία του για τον Ηράκλειτο υπό τον τίτλο *Herakleitos der dunkle, von Epiheos, dargestellt aus den Trimmern seines Werkes und den Zeugnissen der Allen* [«Ηράκλειτος ο σκοτεινός, ο Επείσιος, παρουσιασμένος με βάση τα λείψανα του έργου του και τις μαρτυρίες των αρχαίων συγγραφέων»] (1807-108).

10. Οι σημειώσεις του Schleiermacher για τις παραδόσεις του περί της διαλεκτικής είναι αρκετά επεξεργασμένες. Ως εκ τούτου, έχουν υπάρξει κάποιες ενδιάμεσες εκδοτικές αλλαγές να παρουσιαστεί αυτοτελώς το θεμελιώδες αυτό μέρος του συστήματός του όπως: α) *Dialektik* [«Διαλεκτική»] (1811), επιμέλεια Andreas Arndt, Αμβούργο 1986 β) *Dialektik* [«Διαλεκτική»] (1814/5), *Einführung zur Dialektik* [«Εισαγωγή στη διαλεκτική»] (1833) επιμέλεια Andreas Arndt, Αμβούργο 1988 πρβλ. επίσης το *Allgemeine Einführung zur Dialektik* [«Γενική εισαγωγή στη διαλεκτική»] (μετά το 1831), στο *Hermeneutik und Kritik* [«Ερμηνευτική και κριτική»] (βλ. *Bibliographie*), σελ. 412-443.

11. Στην κεντρική αυτή ιδέα του φιλοσοφικού του συστήματος, είναι απαραίτητη η επίδραση της φιλοσοφίας του Spinoza, την οποία ο Schleiermacher γνώρισε κατ' αρχάς από τις περίφημες ογρετιές επιστολές του Friedrich Heinrich Jacobi (1743-1819) υπό τον τίτλο *Über die Lehre des Spinoza* [«Περί της διδασκαλίας του Spinoza»] και την πολεμική αντιστάθιση που ακολούθησε, τη γνώστη ως η «έγδρα» περί του πανθεισμού» [Pantheismusstreit], στην οποία έλαβαν μέρος, μεταξύ άλλων, ο Goethe, ο Kant, ο Herder, ο Schelling και ο ίδιος ο Schleiermacher. Τεκμήρια της εντατικής ενασχόλησης του Schleiermacher με τη φιλοσοφία του Spinoza και του Jacobi αντίστοιχα αποτελούν οι πρώιμες μελέτες του *Spinozismus. Kurze Darstellung des spinozistischen Systems* [«Σπινόζισμός. Σύντομη παρουσίαση του σπινόζικου συστήματος»] και *Über dasjenige in Jacobs Briefen und Realismus, was den Spinoza nicht betrifft, und besonders über seine eigene Philosophie* [«Περί εκείνου στις επιστολές και τον Ρεαλισμό του Jacobi που δεν αφορά στον Spinoza και ιδίως περί της δικής του φιλοσοφίας»].

12. Αυτό τούτα και μόνο, διαφαίνεται ήδη πως ο Schleiermacher λαμβάνει ως σημείο εκκίνησης κατά τη διαμόρφωση του συστήματός του την υπερβατολογική φιλοσοφία του Kant.

σοφικές επιστήμες είναι εκείνη της Φύσης, δηλαδή η «φυσική» [Physik], νοούμενη ως γενική φιλοσοφία της φύσης, κι εκείνη του Λόγου, δηλαδή η «ηθική» [Ethik], νοούμενη ως γενική φιλοσοφία του πολιτισμού και της ιστορίας. Καθότι η φιλοσοφία της φύσης δεν έχει καμία συνάφεια με τα κείμενα του ανά γείρας τόμου, σκόπιμη είναι ίσως μόνο μια σύντομη αναφορά στην ηθική φιλοσοφία του Schleiermacher.¹³

Η φιλοσοφική ηθική νοείται από τον Schleiermacher υπό μία ευρεία έννοια κι έχει στο σύστημά του τη σημασία και λειτουργία της θεμελιωκής επιστήμης περί της έλλογης πράξης του ανθρώπου μέσα στην ιστορία. Αντικείμενό της αποτελεί η ιστορική διαδικασία της προοδευτικής επενέργειας του ανθρώπινου Λόγου επί της ανθρωπίνης φύσης, η ενόρτη των οποίων αποτελεί το νοητό κατάληκτικό σημείο της διαδικασίας αυτής. Η ιστορία συνιστά ακριβώς την προοιούσα και θυπτάξη της φύσης από τον Λόγο, η δε ηθική αναλαμβάνει το έργο να περιγράφει τη δομή αυτής της δράσης του Λόγου επί της φύσης. Η ηθική συνεπώς του Schleiermacher έχει κατ' αρχήν χαρακτήρα *περιγραφικό*, διαφοροποιούμενη ως προς αυτό ριζικά από εκείνη του Kant και του Fichte.

13. Στην περίφραση της ηθικής, ο Schleiermacher κατέλασε όχι απλώς σημειώσεις αρκετά επεξεργασμένες, αλλά και ολοκληρωμένα συγγράμματα: α) *Monologen* [«Μονολόγους»] (1800) [σχέδιο μιας ηθικής του ατομικού ήθους κατ' αντιδιαστολή προς την τυπικοφραγμαλίστικη και καθολική ηθική του καθήκοντος κατά Kant και Fichte], β) *Grundlinien einer Kritik der bisheriger Sittenlehre* [«Βασικές γραμμές μιας κριτικής της μέχρι τούδε ηθικής διδασκαλίας»] (1803) [ενδελεχής κριτική αντιπαράθεση με την ηθική διδασκαλία των Πλάτωνα, Αριστοτέλη, Επικούρειων, Στωικών, Κυνικών, Spinoza, Shaftesbury, Kant und Fichte] και γ) *Ethik* [«Ηθική»] (1812/13), επιμέλεια Hans-Joachim Birkner, Αμβούργο 1990² [η πανεπιστημιακή παραδοση του χειμερινού εξαμήνου 1812/13 με προσθήκες από μεταγενέστερες παραδόσεις].

Ο Schleiermacher υποδιαιρεί την ηθική, ακολουθώντας κι εδώ μια διάκριση που εμφανίζεται ήδη στην αρχαία φιλοσοφία, στη διδασκαλία περί των *αγαθών* [Güterlehre], εκείνη περί των *αρετών* [Tugendlehre] και τέλος εκείνη περί των *καθηκόντων* [Pflichtenlehre]. Καθότι δε η επενέργεια του Λόγου επί της φύσης είναι εμφανέστερη στο πεδίο των ηθικών αγαθών, η περί αυτών διδασκαλία κατέχει στον ηθικό στοχασμό του Schleiermacher την κεντρική θέση και συνιστά συνάμα την πρωτοτυπία του.

Η δράση του Λόγου έχει κατά τον Schleiermacher μορφή είτε «οργανωτική» [organisiert] είτε «συμβολοποιητική» [symbolisierend], διεξάγεται δε κατά τρόπο είτε «ταυτόσημο» [auf identische Weise] είτε «ατομικά διαφοροποιημένο» [auf individuelle Weise]. Συνδυαστικά, προκύπτουν έτσι τέσσερις δυνατότητες: α) η «ταυτόσημα οργανωτική δράση» στον διεπόμενο από κανόνες δικαίου συστηματικό των ανθρώπων (κάτος), β) η «ατομικά οργανωτική δράση» στον ελεύθερο συγχρωτισμό των ανθρώπων μεταξύ τους (κοινωνία), γ) η «ταυτόσημα συμβολοποιητική δράση» στη νόηση και τον λόγο (φιλοσοφία κι επιστήμη) και δ) η «ατομικά συμβολοποιητική δράση» (τέχνη και θρησκεία).

Υπό το πρίσμα αυτό, ο Schleiermacher προβαίνει και σε κριτική αντιπαράθεση με τις κυριότερες ηθικές θεωρίες της φιλοσοφικής παραδόσης, υπογραμμίζοντας τη συνάφεια της δικής του προσέγγισης μ' εκείνες των Πλάτωνα και Spinoza, στο μέτρο που και οι φιλόσοφοι αυτοί θεμελιώνουν την ηθική βάσει μιας ανώτατης επιστήμης, όπως ακριβώς κάνει και ο ίδιος με τη διαλεκτική του.

Μια ενδελεχέστερη εξέταση της διαλεκτικής και της ηθικής του Schleiermacher θα υπερέβαινε το πλαίσιο της εισαγωγής αυτής, όπως θα το υπερέβαινε επίσης και μια παρουσίαση

των θέσεων του σε κλάδους όπως η ψυχολογία, η παιδαγωγική ή η πολιτική, στους οποίους ο φιλόσοφος αναπτύσσει επίσης πρωτότυπο σε ορισμένο βαθμό στοχασμό.

Ιδιαίτερη ωστόσο μνεία θα πρέπει, ασφαλώς, να γίνει στο οικευταφρόνητο μεταφραστικό έργο του Schleiermacher ως άμεσα σχετιζόμενο με τα κείμενα του ανά χείρας τόμου. Τούτο περιλαμβάνει, πέρα από μεταφράσεις θεολογικού ενδιαφέδουτος, αφενός την υποσημειωμένη μετάφραση της περί φύλας πραγματείας του Αγιοστούλη στα Ηθικά Νικομάχεια (βιβλία Θ' και Ι),¹⁴ αφετέρου δε και κυρίως τη μετάφραση όλων σχεδόν των πλατωνικών διαλόγων.¹⁵ Η πατρότητα της ιδέας για τη μετάφραση των πλατωνικών διαλόγων ανήκε, όπως ήδη αναφέρθηκε, στον Friedrich Schlegel, όμως εν τέλει το ηράκλειο αυτό έργο το εξετέλεσε μόνος του ο Schleiermacher. Οι μεταφράσεις του, οι οποίες, χάρι στην ακριβεία και την αξιοπιστία τους, εξακολουθούν και σήμερα ν' ανατυπώνονται και να χρησιμοποιούνται ευρέως, αποτέλεσαν πραγματικό σταθμό στην ιστορία των πλατωνικών σπουδών στη Γερμανία.¹⁶ Και δεν χωρεί ασφαλώς αμφιβολία για το ότι η επι-

14. Τη μετάφραση αυτή ο Schleiermacher την έκανε όντας ακόμη φοιτητής (1789) και δεν τη δημοσίευσε.

15. Η πρώτη έκδοση, σε πέντε τόμους, πραγματοποιήθηκε μεταξύ 1804 και 1809, η δεύτερη, συμπληρωμένη με τον έκτο και τελευταίο τόμο, μεταξύ 1817 και 1828. Απουσιάζουν οι διάλογοι *Τίμαιος* και *Κριτίας*, τους οποίους ο Schleiermacher πιθανότατα σκόπευε, αλλά δεν πρόλαβε να μεταφράσει. Τα πολύμεστά περλεγόμενα κείμενα της γενικής εισαγωγής και των επιμέρους εισαγωγών στους εκάστοτε διαλόγους, στα οποία θίγονται και ειδικά ζητήματα μετάφρασης κι ερμηνείας, έχουν σχετικά πρόσφατα τύχει αυτοτελούς εκδόσεως υπό τον τίτλο *Über die Philosophie Platons* [«Περί της φιλοσοφίας του Πλάτωνα»] (βλ. *Βιβλιογραφία*).

16. Μέχρι τότε, όποιος ήθελε να μελετήσει τα πλατωνικά έργα έπρεπε είτε

σταμένη αυτή μεταφραστική κι ερμηνευτική εργασία απέρη καθοριστική και για τη διαμόρφωση των μεταφρασιολογικών κι ερμηνευτικών εν γένει απόψεων του Schleiermacher.

Το ενδιαφέρον του Schleiermacher για την πλατωνική φιλοσοφία και ιδιαίτερα τους πλατωνικούς διαλόγους ήταν διττό. Αφενός, η διαλογική διεξαγωγή του φιλοσοφείν, αυτή πρωτίστως στους διαλόγους της πρώιμης περιόδου του Πλάτωνα, εμφανίζει -όπως διαφάνηκε ήδη από την αναφορά στη διαλεκτική ανωτέρω- συνάφεια με τις βασικές γνωσιοθεωρητικές αντιλήψεις του ίδιου του Schleiermacher. Αφετέρου, ο Schleiermacher, όπως επίσης αναφέρθηκε κατά τη σύντομη παρουσίαση της δομής του φιλοσοφικού του συστήματος, υποθετεί την αναγόμενη στον Πλάτωνα διάρθρωση της φιλοσοφίας σε διαλεκτική, φυσική και ηθική. Και ως προς τα δύο αυτά σημεία, δεν είναι εύκολο να πει κανείς κατά πόσον ο Schleiermacher εμπνέεται από τον Πλάτωνα κατά τη διαμόρφωση του δικού του φιλοσοφικού συστήματος και κατά πόσον λαμβάνει τις δικές του φιλοσοφικές αντιλήψεις ως μίτο για την ερμηνεία των πλατωνικών έργων. Πρωτότυπη φιλοσοφική εργασία κι ερμηνευτική διαδικασία διαπλέκονται εδώ κατά τρόπο ώστε να σχηματίζουν ενότητα.

Όλας ιδιαίτερα, όπως αναφέρθηκε, είναι η συνεισφορά του Schleiermacher στους τομείς στους οποίους εντάσσονται τα κείμενα του ανά χείρας τόμου. Πριν ωστόσο γίνει λόγος περί αυτής, στην ενότητα Δ' κατωτέρω, χρήσιμο θα ήταν ίσως προηγουμένως, στην αιεώς επόμενη ενότητα, να δοθεί μια προκαταρκτική σύνοψη του περιεχομένου των κειμένων που

να τα διαβάσει στο ελληνικό πρωτότυπο είτε να προστρέξει σε κάποια λατινική τους μετάφραση, κυρίως σ' εκείνη του Ιταλού σημασιολόγου της Αναγέννησης Marsilio Ficino (1433-1499).

να μπορεί να λειτουργήσει ως βάση για την παραγωγή του ερωτήματος περί της σημασίας τους, αφετέρου δε ίσως, λόγω της δυσκαταληπτότητας που κατά τόπους τα χαρακτηρίζει, και ως μέτρος κατά την ανάγνωσή τους.

Γ. ΤΟ ΠΕΡΕΧΟΜΕΝΟ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

α) Περί των διαφόρων μεθόδων της μετάφρασης

Στη διάλεξη του αυτή, ο Schleiermacher θεωρεί κατ' αρχάς τη μετάφραση υπό μια ευρύτερη έννοια, στην οποία υπάγεται λίγο ποιά η πράσις φύσεως κατανόηση κι ερμηνεία του ανθρωπίνου λόγου, την περιορίζει ωστόσο πρώτα στη στενότερη και κοινή της λέξης σημασία, σύμφωνα με την οποία η μετάφραση ορίζεται ως η μεταφορά του λόγου από μια γλώσσα σε μια άλλη. Η ούτως νοούμενη μετάφραση αντιδιαστέλλεται προς τη διεγμηνεία, και συγκεκριμένα με κριτήριο το αντικείμενο του μεταγλωττιζόμενου λόγου: Η μεν διεγμηνεία διεξάγεται στο πεδίο του ευρύτερα νοούμενου οικονομικού βίου, η δε μετάφραση σ' εκείνο κυρίως της επιστήμης -σημπεριλαμβανομένης της φιλοσοφίας- και της τέχνης. Το βαθύτερο κριτήριο της διάκρισης αυτής είναι ο βαθμός παρουνσίας του υποκειμενικού πνεύματος του συγγραφέα στον υπό μεταγλώττιση λόγο: Οσο μεγαλύτερος είναι ο βαθμός αυτός, τόσο περισσότερο η μεταγλώττιση διαφοροποιείται από τη διεγμηνεία και καθίσταται μετάφραση. μεγιστοποιείται δε ακριβώς όταν πρόκειται για έργα τέχνης ή φιλοσοφίας.

Η ίδια τεύρη τώρα δυσκολία της μετάφρασης συνίσταται, σύμφωνα με τον Schleiermacher, στο ότι στον λόγο που επιπίπτει στη δική της δικαιοδοσία, πρώτον, καθίσταται εμφανής

η εγγενής ασυμμετοία των γλώσσών μεταξύ τους (τόσο σε γλωσσολογικό-συντακτικό όσο και σε σημασιολογικό επίπεδο) και, δεύτερον, εκφράζεται η ατομικότητα του δημιουργού. Ως εκ τούτου κάθε λόγος στα πεδία των φιλοσοφικών επιστημών και των τεχνών πρέπει να κατανοείται, να ερμηνεύεται και να μεταφράζεται υπό το διττό αυτό πρίσμα, τουτέστιν ως προϊόν αφενός του πνεύματος της γλώσσας στην οποία διατυπώθηκε και αφετέρου του πνεύματος του ατομικού ανθρώπου που τον δημιούργησε. Ετσι ωστόσο νοούμενο, το έργο του μεταφραστή μοιάζει σχεδόν αδύνατον, καθόσον αυτός οφείλει να παροουσιάσει το διατυπωμένο σε ξένη γλώσσα έργο ενός άλλου ατομικού ανθρώπου κάνοντας χρήση της δικής του γλώσσας και της δικής του πνευματικής οντότητας.

Πρακτικές με τις οποίες επιχειρείται η παράκαμψη των μεγάλων αυτών εγγενών δυσχερειών του μεταφραστικού έργου αποτελούν, όπως επισημαίνει εδώ ο Schleiermacher, η «παράφραση» [Paraphrase] και το «φωλόωμα» [Nachbildung], οι οποίες βρίσκουν εφαρμογή η μεν πρώτη κυρίως στις (φιλοσοφικές) επιστήμες, η δε δεύτερη ως επί το πλείστον στις τέχνες. Καθότι ωστόσο αμφότερες δεν συνιστούν πραγματική λύση του μεταφραστικού προβλήματος, ο φιλόσοφος τις πραγματοποιεί μόνον ακροθιγώς και τις αφήνει κατά μέτρος.

Πραγματικές και αυθεντικές μεταφραστικές πρακτικές, σύμφωνα με τον Schleiermacher, δεν υπάρχουν κατ' ουοίαν παρά μόνο δύο, αντίθετες μεταξύ τους κι έτσι αλληλοαποκλειόμενες: Ο μεταφραστής είτε θ' αφήσει τον συγγραφέα στη θέση του και θα επιχειρήσει να μετακινήσει τον αναγνώστη του μέγχο το σημείο στο οποίο βρίσκεται ο ίδιος είτε θ' αφήσει τον αναγνώστη στη θέση του και θα επιχειρήσει να μετακινήσει τον συγγραφέα μέγχο το σημείο στο οποίο βρίσκεται ο αναγνώστης. Τούτα -παίχνοντας ως παράδειγμα μια περίπτωση σαν

σο στην πράξη
είναι δύσκολο
να γίνει
ως και
παραφράσεις

ως στην πράξη είναι
δύσκολο να γίνει
από τον μεταφραστή
όσο στην πράξη είναι
δύσκολο να γίνει
από τον αναγνώστη